

УДК 338.1:504.75

М. А. Хвесик,
академік НААН України, д. е. н., професор,
Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4306-4904>
Л. В. Левковська,
д. е. н., професор,
Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-7062>
В. М. Мандзик,
д. е. н., старший науковий співробітник,
Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-5163>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.9.5

ІНСТРУМЕНТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ РЕЗИЛІЄНТНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

М. Khvesyk,
Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Economic Sciences, Professor,
Institute of Demography and Quality of Life Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine
L. Levkovska,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Institute of Demography and Quality of Life Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine
V. Mandzyk,
Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow,
Institute of Demography and Quality of Life Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine

INSTITUTIONAL TOOLS FOR ENSURING THE SUSTAINABILITY OF RESILIENT NATURE MANAGEMENT IN UKRAINE

У статті досліджено особливості формування інструментів інституційного забезпечення стійкості резилієнтного природокористування в Україні. Визначено, що зростання впливу змін клімату та деструктивних наслідків російської агресії ставлять під загрозу стійкість екосистем та природних ресурсів. Доведено важливість розгляду питань розвитку механізмів, які забезпечують стійке та резилієнтне використання природних ресурсів в Україні. Досліджено існуючий інструментарій забезпечення стійкості резилієнтного природокористування та його ефективність в сучасних умовах. Розглянуто специфіку формування механізму забезпечення стійкості екосистем та ефективного управління природними ресурсами шляхом розробки та впровадження відповідних нормативно-правових вимог. Визначено можливості сприяння зростанню резилієнтності природокористування в Україні шляхом формування механізмів залучення суспільства, наукових установ та бізнес-сектору до процесу управління природними ресурсами.

The purpose of this article is to study the tools of institutional support for the sustainability of resilient nature management in Ukraine to determine effective mechanisms and innovative approaches to ensure the sustainability of ecosystems and the rational use of natural resources and to ensure the improvement of the institutional environment for sustainable management of nature. The relevance of the study is determined by the fact that the constant growth of anthropogenic impact on natural ecosystems and climate change are currently creating serious challenges for the sustainable use of natural resources. At the same time, there is an objective need to ensure the development of the national economy and the preservation of the country's ecological sustainability. The research methodology is based on the analysis of legislation, political strategies and scientific research in the field of nature management in Ukraine. The methods used include the study of literature, analysis of legal acts, research of expert recommendations in the field of nature management, as well as special and general methods of scientific research — analysis, synthesis, comparison method, abstract method, etc. The obtained results determine the need for further improvement of the institutional environment to ensure sustainable nature management in Ukraine. Deficiencies in the system of normative and legal regulation were identified and the low efficiency of the existing organizational and economic mechanism of regulation of the nature management system was determined. Recommendations are offered for improving natural resource management mechanisms, which include improving legislation, increasing the role of the public in the decision-making process, and promoting innovative approaches in nature management. The practical value of the article is that its results can be used for the development and implementation of effective natural resource management mechanisms in Ukraine, which will contribute to increasing the stability and resilience of ecosystems, as well as ensure balanced use of natural resources to meet the needs of modern society.

Ключові слова: природокористування, інституційний механізм, інструментарій природокористування, механізм природокористування, управління природними ресурсами.

Key words: nature management, institutional mechanism, nature management tools, nature management mechanism, natural resource management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку суспільства відзначається активним зростанням уваги до питань сталого розвитку, екологічної безпеки та збереження природних ресурсів в усьому світі. У даному контексті проблема стійкості резилієнтного природокористування набуває особливого значення, особливо для країн з великим природним потенціалом, до яких відноситься Україна. Проте, на сьогоднішній день українське природокористування стикається з численними викликами та проблемами, що пов'язані не лише з об'єктивними господарсько-економічними причинами, але й з впливом російської агресії, котра призвела до значних збитків у сфері природокористування.

З числа об'єктивних факторів, що негативно впливають на систему природокористування варто відзначити нормативно-правове забезпечення, яке часто не відповідає сучасним вимогам сталого розвитку та екологічної безпеки, адже чимало нормативних актів та положень залишаються недостатньо ефективними в умовах сучасної екологічної ситуації. Крім того, відсутність системного підходу до природокористування призводить до неефективного використання ресурсів та руйнування екосистем. Ще однією важливою проблемою є недостатня увага до розвитку інституційної системи, яка б забезпечувала стійке та резилієнтне природокористування. При цьому функціональна нестабільність у сфері управління

природними ресурсами й відсутність механізмів дієвого контролю в процесі прийняття рішень, а також недостатня реалізація механізмів міжсекторного партнерства суттєво перешкоджають сталому розвитку екосистем.

Усе це обумовлює актуальність вирішення проблем розробки та впровадження ефективних інструментів інституційного забезпечення стійкості резилієнтного природокористування в Україні. Це потребує дослідження сучасних тенденцій сталого розвитку та реалізації системних зміни у сфері правового регулювання та управління природними ресурсами з метою забезпечення екологічної стійкості та збереження біорізноманіття країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення інструментів інституційного забезпечення стійкості резилієнтного природокористування в Україні привертає увагу дослідників з різних наукових галузей. Тому існує значна кількість праць, присвячених аналізу проблем сучасного природокористування, екологічної безпеки та сталого розвитку.

Одним із ключових аспектів у даній сфері є дослідження принципів нормативно-правового регулювання у сфері природокористування, що викладено у роботі А. О. Коваленка, які присвячені аналізу законодавчого забезпечення природокористування в Україні та вияв-

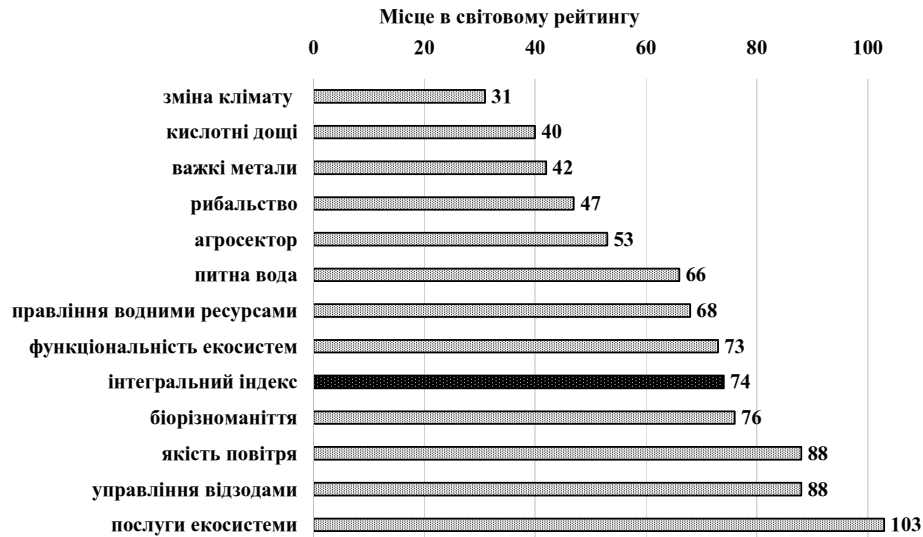

Рис. 1. Місце України за складовими індексу екологічної ефективності серед країн світу у 2022 р.

Джерело: [7].

ленню проблем у нормативній базі [3]. Також дана проблематика розкривається у дослідженні С. М. Рогач, яка розглядає важливі аспекти взаємодії законодавства та політики у сфері охорони природи [4].

Значний інтерес викликають дослідження Д. В. Якушева, присвячені аналізу діяльності міжнародних організацій та фондів, які сприяють розвитку стійкого природокористування в Україні. Зокрема, автор розкриває важливі аспекти міжнародного співробітництва у сфері екології та природокористування, на основі якого формуються ефективного регулювання системи природокористування [6].

Фінансові аспекти регулювання господарської діяльності в контексті забезпечення раціонального використання природних ресурсів розкриті в дослідженні О. В. Стащук, яка розглядає специфіку впливу вуглецевого податку на природоохоронну діяльність суб'єктів господарювання в сучасних умовах [5].

На особливу увагу заслуговують дослідження, присвячені аналізу практики управління природними ресурсами на регіональному та місцевому рівнях, викладені в роботі Н. О. Байстрюченко, у якій висвітлюються особливості впровадження механізмів місцевого самоврядування у забезпеченні сталості регіонального природокористування [1].

Таким чином, бачимо, що наразі існує достатньо наукових напрацювань у сфері інституційного забезпечення стійкості резилієнтного природокористування. Однак існує потреба вдосконалення підходів щодо вдосконалення практики управління природними ресурсами з метою забезпечення екологічної стійкості та розвитку країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження інструментів інституційного забезпечення стійкості резилієнтного природокористування в Україні для визначення ефективних механізмів та інноваційні підходи щодо забезпечення стійкості екосистем та раціонального використання природних ресурсів для забезпечення вдосконалення інституційного середовища сталого природокористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливості формування інструментів інституційного забезпечення стійкості резилієнтного природокористування в Україні визначаються специфікою сучасної складної політичної, економічної та екологічної ситуації в країні. Зокрема, важливим є врахування трансформації системи державного управління нашої держави, котра відбувається в контексті майбутньої євроінтеграції і безпосередньо впливає на формування інституційного середовища. При цьому необхідно зазначити, що система влади, рівень розвитку громадянського суспільства, традиції природокористування — усе це впливає на те, які саме інструменти інституційного забезпечення можуть бути ефективними в конкретному контексті.

Крім того, необхідно зважати на екологічні та природні умови, оскільки Україна має різноманітні екосистеми, включаючи ліси, степи, водні ресурси та інші. При цьому кожна з них потребує свого специфічного підходу до управління та збереження. Також в даному аспекті варто враховувати значну кількість зон природно-заповідного фонду, які мають свої особливості управління та розвитку. Нарешті, важливим є економічний контекст та інтереси різних секторів суспільства, котрі долучені до системи природокористування. Особливістю в даному випадку є те, що Україна має складну економіку, де природні ресурси часто використовуються як джерело доходів і саме це суттєво впливає на проблематику раціональності господарської діяльності [8]. Відповідно, інструменти інституційного забезпечення повинні бути спрямовані на збалансоване задоволення потреб економіки, соціальних груп та екологічних цінностей.

Зважаючи на специфіку сьогодення, важливо також враховувати міжнародний контекст та зв'язки з міжнародними організаціями та угодами, що стосуються природокористування. Зокрема, Україна зобов'язана виконувати міжнародні стандарти у даній сфері, що також впливає на формування інституційного середовища та використання відповідного інструментарію управління ним. Тому приходимо до висновку, що формування інструментів інституційного забезпечення стійкості

Рис. 2. Інституційний механізм резилієнтного природокористування та його компоненти

Джерело: розроблено автором.

резилієнтного природокористування в Україні вимагає комплексного підходу, який би об'єктивно враховував особливості політико-економічного та екологічного контексту господарського використання природних ресурсів.

Для того, щоб визначитись з рівнем ефективності природокористування, а відповідно, і очікуванням щодо його резилієнтності внаслідок господарської діяльності, необхідно здійснити коректне порівняння загальної його ефективності з іншими країнами. Для цього варто звернути увагу на показник індексу екологічної ефективності, який є інструментом, котрий визначає ефективність природокористування у країні шляхом оцінки різних аспектів екологічної політики. Даний індекс враховує такі показники, як якість повітря, якість води, управління відходами, зусилля щодо збереження природи тощо. Він дозволяє порівнювати країни за їхнім екологічним станом та ефективністю заходів з охорони довкілля, а також ідентифікувати проблемні сфери, де потрібні подальші заходи для поліпшення стану довкілля. Таким чином, цей індикатор відображає ефективність природокористування, а також вплив екологічної політики на стан навколишнього середовища у країні, що дозволяє використовувати його у якості критерію порівняльної оцінки ефективності природокористування (рис. 1).

Як бачимо, за інтегральним індексом екологічної ефективності Україна відноситься до числа тих, країн, у яких існують проблеми з ефективністю природокористування. При цьому до найменш проблемних сфер нашої країни в даному аспекті відносяться вплив зміни клімату, кислотні дощі, забрудненість екосистем важ-

кими металами та вплив рибальства. Натомість, найбільші проблеми у сфері екології Україна відчуває з якістю повітря, управлінням відходами та загальною ефективністю послуг екосистеми країни. А саме останнє і відображає собою ефективність природокористування. Таким чином, приходимо до висновку, що наразі в Україні існує об'єктивна необхідність інституційного вдосконалення системи природокористування на засадах підвищення її екологічної стійкості.

При цьому необхідно зазначити, що зазначена потреба значно актуалізувалася після початку російської агресії, наслідком якої стало фактичне руйнування багатьох екосистем. Більше того, в оцінці збитків, завданих екологічній сфері нашої держави з боку росіян, ведеться мова про екоцид, як факт системного зниження природного середовища України. Тому актуальність формування механізму та інструментарію управління системою природокористування повинні базуватися не лише на необхідності забезпечення господарського

відновлення екосистем, але й повинні передбачати забезпечення їх внутрішніх можливостей до самовідновлення.

На основі окреслених проблем, приходимо до висновку, що реалізація інституційного забезпечення природокористування повинна базуватися на багатофункціональній екологічній політиці держави. Це пов'язано з тим, що природні ресурси та екосистеми мають комплексний характер і взаємодіють з багатьма аспектами життя суспільства, не лише з господарськими. Тому така політика повинна враховувати інтереси різних груп населення та галузей економіки на основі забезпечення балансу між економічними, соціальними та екологічними аспектами розвитку. При цьому необхідно враховувати, що реалізація резилієнтного природокористування повинна формуватися на проектному принципі, коли кожен з її етапів буде впроваджуватися послідовно, а гарантія його впровадження може бути забезпечена з боку професійних страховиків [2]. Крім того, екологічна політика сприяє ефективному вирішенню екологічних проблем у сфері природокористування шляхом інтеграції різноманітних заходів та врахування взаємодії природних процесів для формування умов сталого використання природних ресурсів в економічній діяльності.

Крім того, необхідно зазначити, що оскільки ми розглядаємо екологічну політику в контексті формування стійких інституційних механізмів, на основі яких повинно забезпечуватися ефективне функціонування сфери господарського природокористування, то варто зазначити, що вона включатиме у себе ряд функціональних складових, які водночас і являтимуть собою той самий інституційний механізм (рис. 2).

У практичному аспекті зазначений механізм функціонує на основі інтеграції усіх трьох складових для забезпечення стійкості та адаптивності екосистем та природних ресурсів. Зокрема, інституційно-організаційна складова передбачає налагодження співпраці між урядовими та недержавними організаціями, а також активну участь суспільства та міжнародних організацій у вирішенні екологічних проблем. У свою чергу, інституційно-правова складова визначає правові рамки та механізми регулювання використання природних ресурсів та охорони довкілля, що забезпечує законність та стабільність господарської діяльності суб'єктів господарювання. При цьому інституційно-інформаційна складова передбачає збір, аналіз та розповсюдження об'єктивної інформації про стан навколишнього середовища та екологічні проблеми для прийняття обґрунтованих рішень щодо регулювання самої системи природокористування. Відповідно, такий інтегрований підхід дозволяє забезпечити ефективне управління природними ресурсами та екосистемами, зберігаючи їхню функціональну стійкість та здатність адаптації до змін у бізнес-середовищі та суспільстві.

ВИСНОВКИ

Таким чином, приходимо до висновку, що інституційне забезпечення стійкості резилієнтного природокористування в Україні є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу та впровадження різноманітних інструментів його реалізації. Зокрема, об'єктивною необхідністю є інтеграція різних складових інституційного механізму природокористування — інституційно-організаційної, інституційно-правової та інституційно-інформаційної. Функціональне поєднання даних компонент виступає ключовим елементом успішної реалізації екологічної політики та забезпечення сталого природокористування. Загальний аналіз показує, що впровадження ефективної інституційної системи в Україні сприятиме не лише збереженню природних ресурсів, а й стимулюватиме економічний та соціальний розвиток країни, особливо — в умовах необхідності повоєнної її відбудови.

Таким чином, необхідно забезпечити усебічну підтримку й ефективну співпрацю між різними органами влади, громадськими організаціями та науковими установами, а також забезпечити високий рівень правової регуляції та інформаційної підтримки інституційного регулювання сфери природокористування. Адже тільки за умови комплексного застосування інструментів інституційного забезпечення можна досягти стійкості та резилієнтного розвитку природокористування в Україні, що є важливим кроком у збереженні навколишнього середовища та забезпеченні сталого розвитку національної економіки.

Література:

1. Байстрюченко Н. О., Бережна Ю. О. Удосконалення управління земельними ресурсами на регіональному рівні. Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. 2016. № 1. С. 15—27.
2. Дзямулич М. І., Чиж Н. М. Страхування інвестицій та диверсифікація інвестиційних ризиків. Економічні

науки. Серія "Облік і фінанси". 2013. № 10 (37). С. 21—26.

3. Коваленко А. О. Стан і проблеми нормативно-правового забезпечення сталого розвитку в Україні. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2014. С. 13—15.

4. Рогач С. М. Зарубіжний досвід регулювання сфери природокористування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. № 26 (2). С. 54—59.

5. Стащук О. В., Бояр А. О., Дзямулич М. І. Специфіка формування податкової політики при розробці вуглецевого податку. Економіка та суспільство. 2021. № 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/746/717>

6. Якушев Д. В. Сучасні тенденції державної екологічної політики в Україні в контексті концепції сталого розвитку. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. № 4. С. 92-97.

7. Environmental Performance Index 2022. URL: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf> (дата звернення 03.04.2024).

8. Lytvyn L., Hryhoruk A., Verbivska L., Poprotskyi O., Medynska T., Pelekh O. Entrepreneurship Transformation in the Context of the Digitization of Business Processes. Postmodern Openings. 2022. Vol. 13 (2). P. 396—408.

References:

1. Baistriuchenko, N. O., & Berezhna, Yu. O. (2016), "Improvement of land resources management at the regional level", Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika, vol. 1, pp. 15—27.
2. Dzyamulych, M. I. & Chyzh, N. M. (2013), "Insurance of investments and diversification of investment risks", Ekonomichni nauky. "Obliktafinansy" series, vol. 10 (37), pp. 21—26.
3. Kovalenko, A. O. (2014), "The state and problems of regulatory and legal support for sustainable development in Ukraine", Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia, pp. 13—15.
4. Rohach, S. M. (2019), "Foreign experience in the regulation of nature management", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol. 26 (2), pp. 54—59.
5. Stashchuk, O. V., Boiar, A. O., & Dzyamulych, M. I. (2021), "The specifics of tax policy formation in the development of a carbon tax", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 31. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/746/717>.
6. Iakushev, D.V. (2016), "Modern trends of state environmental policy in Ukraine in the context of the concept of sustainable development", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadiuvannia, vol. 4, pp. 92—97.
7. The Environmental Performance Index (2022), Available at: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf> (accessed April 03, 2024).
8. Lytvyn, L., Hryhoruk, A., Verbivska, L., Poprotskyi, O., Medynska, T., & Pelekh, O. (2022), "Entrepreneurship Transformation in the Context of the Digitization of Business Processes", Postmodern Openings, Vol. 13 (2), Pp. 396—408.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024 р.